

Kitap Deđerlendirmesi / Book Review

Rivayetlerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Tespitte Amel Olgusu

Bekir Özüdođru

Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2018, 265 sayfa

Genel mânada bir olayı, haberi veya sözü nakletmeyi ifade eden rivayet mefhumu, bir hadis terimi olarak kullanıldığında Allah Resûlü'ne (s.a.v.) dair haberleri sonraki nesillere ulaştırma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve onun hakkında aktarılan rivayetlerin dinî bir hüviyet kazandığı, bu nedenle nakledilen metnin her dönemde pratik bir karşılık gerektirdiği söylenebilir. Mervînin pratik karşılığı olarak nitelendirilebilecek "amel", rivayetten daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve kişinin anlayışına göre rivayetin amel şeklindeki tezahürü farklılık gösterebilir. Nitekim bir rivayeti olduğu gibi alıp amel eden sahâbîler bulunduğu gibi aynı hadisi Hz. Peygamber'in sîret ve sünnetini bütünlük içinde değerlendirerek farklı bir uygulama ortaya koyan sahâbenin varlığı, henüz ilk dönemden itibaren "rivayetin amele dönüşmesinde çok farklı etkenler" in bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bekir Özüdođru'nun *Rivayetlerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Tespitte Amel Olgusu* isimli doktora tezi de teorinin pratiğe, yani rivayetin amele nasıl yansıdığını ortaya koymak üzere kaleme alınmış olup en genel anlamıyla rivayet-amel ilişkisini konu edinmektedir. Ancak çerçevesi oldukça geniş olan mesele; amelin, rivayetin sıhhati ve anlamı hakkında fikir verip veremeyeceği temel sorusu etrafında sınırlandırılarak rivayet ile bireysel amel ilişkisi bağlamında râvinin rivayetine muhalefeti, rivayet-bölge ameli ilişkisinde Medine ve Kûfe ameli ve son olarak da rivayet-âlimlerin ameli konusunda icmâ, telakkî bi'l-kabul, amel-i ehl-i ilim ve amel-i mütevâres/ mütevâtir kavramları üzerinden irdelenmiştir. Yazarın da belirttiği üzere, amel hakkında daha önce yapılmış çalışmaların mevcudiyetine mukabil amelin rivayet ile ilişkisi konusuna yoğunlaşılması çalışmanın öne çıkan yönü olarak kabul edilebilir.

Tez, sünnetin tespitinde amelin rolü ve sonrasında sahih merfû hadisin bizzat kendisinin sünnet olarak değerlendirilmesine uzanan süreç ile araştırmanın konusu, bağlamı, metodundan bahsedilen kısa bir girişten sonra üç bölüm ve sonuçtan müteşekkildir. Çalışmanın ilk bölümü "Rivayetler Karşısında Râvinin Ameli" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, "Râvinin bir

rivayeti nakletmesi, aynı zamanda onunla amel ettiği/etmesi gerektiği anlamına gelir mi?”, “Rivayetin aidiyetini tespitte râvinin muhalif ameli bir ölçüt olabilir mi?” gibi soruların cevabı aranmış, Hanefilerin haber-i vâhidi kabul şartları arasında da zikrettikleri râvinin rivayetine muhalefeti meselesi, daha ziyâde sahâbe ve tâbiîn nesli üzerinden ele alınarak râvinin rivayet ettiği hadise aykırı amel etmesinin ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak muhaddislerin konuyla ilgili görüşlerine değinilerek onların nezdinde râvinin rivayetine muhalefetinin hadisin sıhhatini etkilemeyeceğini belirttikleri ancak buna karşın çok nadir de olsa rivayete muhalif amelin haberin sübûtuna zarar verdiğine işaret eden ifadelerine rastlandığı belirtilmiştir. Söz konusu durumla ilgili *Sünen*'indeki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazda sedli yasaklayan hadisi rivayet eden râvinin hadise aykırı davranması üzerine Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) hadisin za'fına işaret etmesi hakkında bir örnek zikredilmiştir. Ancak meselâ Beyhakî (ö. 458/1066), bu durumu râvinin rivayeti unutmış olabileceği gibi ihtimaller üzerinden yorumlayarak hadisin sıhhatine bir hanel gelmeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte Bekir Özudođru'nun Ebû Dâvûd'un rivayeti zayıf kabul etmesinin nedeni açıkça görülürken neden “Ebû Davud'un burada tam olarak ne kastettiği bilinmemektedir. Çünkü râvinin amelinde dair rivayetin merfû rivayeti neden zayıflatıldığını belirtmemektedir.” şeklinde bir ihtiyat payı bıraktığı anlaşılmamaktadır. Fakat yine de genel olarak rivayetine muhalif davranan bir râvi bulunduğunda muhaddislerin bunu hadisin za'fını gerektiren bir durum olarak görmedikleri, rivayetin mensûh olduğu veya râvinin rivayetindeki hükmü nedbe ile yorumlaması sebebiyle hadisine muhalefet ettiği gibi muhtelif şekillerde te'vil ettikleri ortaya konmuştur.

Muhaddislerin konuya bakış açısından bahsedildikten sonra bölümün devamında Hanefilerin râvinin rivayetine aykırı amel etmesi meselesine nasıl yaklaştıkları örnekler üzerinden incelenmiştir. Buna göre kaynaklarında rivayetine muhalif davranan râvinin gafletine veya kizbine hükümlenebileceği söylene de mesele örnekler üzerinden incelendiğinde kâhir ekseriyetle rivayetin neshe ve nedbe yorulduğu görülmektedir. Nitekim Hanefiler mevzubahis şartı haberin sübûtu ile ilgili değil normatif değeri açısından bir başka deyişle ma'mûlün bih olup olmaması üzerinden işletmektedirler. Zira konu çoğunlukla sahâbi râvi üzerinden tartışılmıştır ve onlar hakkında cerh mânasına gelebilecek ihtimallerin ortadan kaldırılması gibi bir mesele gündemdedir. Bunun neticesinde Hanefiler, Kur'an, sünnet, kıyas, umûmü'l-belvâ gibi kriterlerin tamamını dikkate alarak bütüncül bir yaklaşım sergilemişler ve böylece rivayetleri sadece râvinin rivayetine muhalif olmasından dolayı delil olmaktan düşürmemişlerdir.

“Rivayetler Karşısında Medine ve Kûfe Ehli'nin Ameli” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise rivayet ile bir bölgenin ameli ilişkisi üzerinden amele uygun zayıf rivayetlerin sahih, sahih olmakla birlikte muhalif olanlarının ise zayıf kabul

edilip edilemeyeceği sorusunun cevabı aranmış ve bu bağlamda konu amel-i ehl-i Medine ile ma'rûf sünnet kavramları üzerinden incelenmiştir. Zikredilen maksada binaen Medine ve Kûfe'deki amel kendi kaynaklarından yani İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/905) eserlerinden hareketle bir mukayese yapılarak incelenmiş ve Medine'de mekân merkezli bir amel anlayışı olmasına karşın Resûlullah'ın (s.a.v.) uygulamalarına doğrudan tanıklık etmemesi sebebiyle Kûfe'de metin merkezli amel telakkisinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca her iki ekolün sünnet algısının benzer şekilde merfû rivayetlerin yanında sahabenin uygulamasıyla ilişkisini vurgulayan yazar, Kûfe ve Medine amelinin sünnet olarak kabul edilmesinin arkasındaki temel sebebi bu duruma bağlamıştır. Öte yandan yazar, kaynağının merfû veya mevkuf oluşu ayırt edilmeksizin İmam Mâlik için Medine ameli, İmam Şeybânî nezdinde ise ma'rûf hadisin öncelikli olduğunu ve dolayısıyla onların bir hadîsçi mantığıyla rivayetin aidiyetinden öte sünnetin tespit edilmesi gayesiyle hareket ettiklerini vurgulanmıştır. Son olarak rivayetler arası tercih meselesinde Medine ve Kûfe ehlinin muhalif rivayetleri kendi bölgelerindeki amele göre anladıkları ve amelin bir tercih kriteri olarak görüldüğü bu bölümde değinilen konular arasında zikredilebilir.

Tezin temel iddiasının ispatına ayrılan üçüncü bölüm "Rivayetler Karşısında Âlimlerin Ameli" başlığını taşımaktadır. Burada, ilk dönemde bölge amellerinden sonraki süreçte sıhhat kavramının öne çıkması ve rivayetlerin doğrudan sıhhat açısından değerlendirilmesi sonucunda kendisiyle amel edilegelen birtakım rivayetlerin zayıf konuma düşmesi fakat yine de bu 'zayıf' rivayetlerle amel edilmeye devam edilmesi üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili olarak Hanefî ve Mâlikî âlimlerinin zikredilen durumdaki rivayetleri; geliştirdikleri haber teorilerine göre mütevâtir, meşhur kapsamında değerlendirdikleri ve böylece isnad değerlendirmesinin dışında bıraktıkları veya meselâ sahâbe ve tâbiîn mürsellerinin zayıf sayılamayacağını savunduklarından bahsedilmiştir. Diğer yandan sıhhat tespitinde isnadı esas alan Şâfiî, Hanbelî ve Zahirî ulemânın bir kısmı rivayet zayıf da olsa ümmetin amelinin bizatihi hadisin sıhhatine işaret ettiğini, bir kısmının ise amelin rivayetin sübûtuna etki etmeyeceğini ileri sürdükleri belirtilmiştir. Yazar bu noktada asıl sorunun sıhhat meselesinin isnad üzerinden belirlenip sahih hadislerle amel edilip zayıflarla amel edilmemesi gerektiği anlayışının toplumda yerleşmesi olduğunu söylemektedir. Bu durumda sünnete tikel bir yaklaşım söz konusu olmakta ve her bir rivayetin tek tek değerlendirilmesi gerekmektedir.

Üçüncü bölümde zayıf hadis ile icmâ ilişkisine de değinen yazar, za'fına rağmen ümmetin icmâ ettiği rivayetler bağlamında darb-ı mesel haline gelen "varise vasiyet yoktur" hadisini örnek olarak incelemiştir. Bilhassa "Eğer bir konuda sahih bir hadis varsa benim mezhebim odur" diyen İmam Şâfiî'nin (ö.

204/820) bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri önemlidir. Zira İmam Şâfi, ortaya koyduğu sünnet anlayışının gerektirdiği üzere zikredilen hadisi isnad açısından munkatî, dolayısıyla zayıf duruma düşmesi nedeniyle terk etmek yerine üzerinde icmâ olduğunu söyleyerek hadisin sıhhatini ima etmektedir. Yazar, İmam Şâfi'nin bu tavrını, onun herkesin amel ettiği fakat isnad açısından zayıf hadislerle ilgili olarak ne yapılacağı sorununa çözüm üretme maksadıyla ilişkilendirmiştir. Yine hicrî ilk üç asırda ortaya konan sıhhat şartlarının geriye dönük olarak işletilip belirlenen kriterleri taşıyor diye bazı hadislerin zayıf şeklinde nitelenemeyeceğini belirten yazar, bu durumdan “en az hasarla çıkabilmek” adına hasen ve garib kavramlarının devreye girdiğini belirtmiştir. Bununla bağlantılı olmak üzere yazar Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Câmi*'ni incelemiş ve sonuç olarak onun, ilim ehlinin amelini haberlerin sıhhatine bir karine olarak görmediğini, ma'mûlün bih hadisleri eserine aldığı, bununla birlikte kendisiyle amel edilen bazı zayıf rivayetleri de görmezden gelemediğini ve bu rivayetleri “hasen” olarak nitelediğini ifade etmiştir. Ayrıca yine bu bölümde yazar, bazı âlimlerden yaptığı nakillere dayanarak telakkî bi'l-kabûlün zayıf rivayetleri sahih derecesine yükseltebileceğini dile getirmektedir.

Son olarak yazar, sahilik kavramıyla ilgili birtakım problemlere işaret etmiş ve söz konusu terim yerine “ma'mûlün bih” mefhumunun kullanımını önermiştir. Zira sahih kavramı, sünneti kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanıldığında amel doğrultusundaki rivayetlerin zorunlu olarak sıhhati söz konusu olacaktır. Öte yandan sahih kavramını yalnızca metni merkeze alarak anlamının; hadisin söylendiği ortamın göz ardı edilmesi, râvinin anlayışındaki eksiklerin görmezden gelinmesi gibi mahzurlara neden olması mümkündür. Bu sebeple senedine bakılarak za'fına hükmedilen ancak nefsü'l-emrde sahih olması kuvvetle muhtemel rivayetleri içine alacak bir kavram olan “ma'mûlün bih” terimi, zayıf fakat aslı olduğu düşünülen rivayetleri yekten tasfiye edilmekten kurtaracağı gibi sahih olup da amel edilmeyen hadisleri de geleneğe, ortama ve zamana göre açıklama imkânı tanıyacaktır.

Tezin, yazarının da ifade ettiği üzere amel-rivayet ilişkisi konusuna yoğunlaşarak alandaki bir boşluğu doldurduğu belirtilmelidir. Yine her konunun peşi sıra zikredilen zengin örneklerle çalışmadan istifadenin kolaylaştırıldığı da ifade edilmelidir. Tezin, olukça sistemli bir planlama üzerine oturtulduğu ve okuyucunun rahatlıkla anlayacağı açık bir dille kaleme alındığı söylenebilir. Bununla birlikte yer yer tekrara düşülmesi metinde durağanlığa yol açmaktadır. Ayrıca tezde geniş bir kaynak kullanımı fark edilmekle beraber oryantalistlerin çalışmalarına yapılan atıfların azlığı dikkat çekmektedir. Oysa münasebet düştükçe meselelerin oryantalizm cephesindeki karşılığına dipnotlarda da olsa işaret edilmesi uygun olabilirdi. Bunun dışında, çok nadir olmakla birlikte bazı bilgilerin kaynağına işaret edilmediği (mesalâ Hz. Peygamber'in [s.a.v.] veda

haccında dahi [illet ortadan kalktıktan sonra] remel yaptığı hakkındaki rivayet [s. 72]) belirtilmelidir. Dikkat çeken bir başka mesele ise yazarın müselleme bir hakikat gibi zikrettiği “Aynı zamanda itikadî konularda Hammad b. Ebi Süleyman ve Ebû Hanife tarafından ırcâ görüşünün benimsenmesiyle hadis ehlinde ayrılmışlardır.” (s. 163) cümlesidir. Tez içinde bu konuda yazarın başka bir değerlendirmesine rastlanmamakla birlikte söz konusu iddianın müselleme bir hakikat gibi ve ırcâ ile neyin kastedildiği açıklanmaksızın mutlak biçimde ifade edilmesi uygun olmasa gerektir. Neticede, tezin alanla ilgili kişilerin müstağni kalamayacakları son derece faydalı bir çalışma olduğu ifade edilebilir.

Zeynep Ekici

(Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı)